

Massimo Motta: Versenypolitika. Elmélet és gyakorlat

Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központ,
Budapest, 2007, 665 oldal

Okosan költötte el a Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központja az idegen nyelvű szakkönyvek fordítására rendelkezésére álló pénzt, amikor Massimo Motta kitűnő könyvét választotta. Motta könyve a versenypolitikai ismeretek valóságos tárháza, amely széles körű érdeklődésre számíthat. Tankönyvként megírt összefoglaló mű, amelyet azonban a szerző mély tudása a területet jól ismerők számára is vonzóvá tesz. A vaskos kötet kettős – közgazdasági és jogi – megközelítést alkalmaz. Ezzel egyfelől tovább építi az utóbbi évtizedekben önálló diszciplínává vált jog és közgazdaságtan (*law and economics*) irodalmát, másfelől – és ez a hazai viszonyok között különösen fontos – elmélyíti a jogászok közgazdasági és a közgazdászok jogi ismereteit. Főszövegében olvasmányos, érdekes, sokszor kifejezetten szórakoztató stílusban és tartalmi szempontból szerencsés kézzel foglalja össze egy-egy téma terjedelmes irodalmát. A versenypolitikában használatos alapfogalmakat és -összefüggéseket általában egyszerűsített, stilizált formában mutatja be. Elméleti megállapításait nagyszámú jogesettel és a gyakorlatból vett más példával illusztrálja. Ez különösen alkalmassá teszi művét bevezető jellegű egyetemi kurzusok tananyagaként való használatára. A főszöveg olvasása elégséges lehet azok számára, akik úgy kívánják átfogóan megérteni a versenypolitika témáit, hogy eközben nem szándékoznak behatolni a közgazdaságtan és jog mélységeibe, a modellek és elemzések technikai részleteibe.

A könyv réteges szerkezetű. Az olvasó a maga felkészültségének és érdeklődésének megfelelően válogathat a könyv szerkezeti elemei között. A főszöveg lábjegyzetei nemcsak kiegészítő magyarázatokat tartalmaznak, hanem a téma iránt mélyebben érdeklődők számára nagyszámú értékes szakirodalmi forrást is megjelölnek. A technikai jellegű kiegészítő részeket a szerző nehézségi fokuk szerint egy vagy két csillaggal jelölte. Ezek bizonyos – alapfokú, illetve magasabb szintű – matematikai modellezési tudást tételeznek fel az olvasó részéről. Átnézésük azonban a formalizált elmélet és matematikai modellezés iránt kevésbé érdeklődők számára is hasznos lehet, mert belőlük technikai felkészültség hiányában is gyakran képet lehet alkotni az ismertetett jelenség lényegét illetően. Ugyancsak érdemes átnézni a fejezetvégi feladatokat. Ezeket az egyetemi oktatás céljaira állították össze a szerző, a feladatok megoldása azonban még a versenypolitikában jártas olvasó számára is segítheti a mondanivaló jobb megértését.

A könyv nyolc fejezetre tagolódik. Az első három fejezet bevezető jelleggel történelmi és fogalmi alapismereteket nyújt, a következő négy tartalmazza a versenypolitika legfontosabb témáinak részletes tárgyalását, az utolsó fejezet pedig kiegészítő egyetemi kurzus anyaga azok számára, akik nem rendelkeznek átfogó ismeretekkel az oligopóliumelméletéről és annak játékelméleti alapjairól.

1. *A versenypolitika története, céljai és a versenyjog.* A történelmet a szerző az amerikai versenypolitika őstörténetével indítja, majd kitér a Sherman- és Clayton-törvényre is, és ezek kapcsán felveti a versenypolitika legalapvetőbb témáit. A 20. századi versenypolitikai fejleményeket röviden, de mélyreható történelmi tudás és nagy háttéranyag alapján ismerteti. Az olvasónak csak azért támadhat némi hiányérzete, mert nem foglalkozik az AT&T versenyügyi (antitröszt) pereinek fontos versenypolitikai vonatkozásaival. Európát illetően

az EU versenypolitikáján kívül csak Németországot és az Egyesült Királyságot vizsgálja, ezeket is főként azért, hogy egyfelől megmutassa a versenyre vonatkozó európai nézeteknek az amerikaiaktól való alapvető különbözőségét, másfelől pedig szemléletessé tegye azt a haladást, amelyet Európa az EU-n belül ért el. A fejezet legnagyobb terjedelemben az Európai Unió versenypolitikáját és versenyjogát tárgyalja nagy alaposással, rendkívül élvezetes, olvasmányos formában.

2. *A piaci erő és a jólét* című fejezet a monopóliummal és a versennyel kapcsolatos közgazdasági alapfogalmak és alapösszefüggések bevezető jellegű leírása és magyarázata. Motta fokozatosan definiálja és jellemzi a piaci erőt, részletesen bemutatja a monopólium következtében létrejövő hatékonyságvesztéseket, majd foglalkozik a piac kudarcával (olyan esetekkel, amikor a piac külső beavatkozás nélkül nem képes felszámolni a monopóliumot, illetve a piaci erőt), valamint a piac kudarcával kapcsolatos közpolitikai és szabályozási feladatokkal. Ez a fejezet vezeti be a versenypolitika legtöbb alapvető fontosságú közgazdasági témáját. A területet kevésbé vagy egyáltalán nem ismerők számára elengedhetetlen olvasmány, a szakavatott olvasó számára azonban csak a csillagos szövegrészek adhatnak új ismereteket. A fejezet erőssége a sokoldalú elemzés, különösen a termelékenység szempontjából történő vizsgálódás, amely a legtöbb hasonló témájú írásműben nem jelenik meg.

Kifogásolnivalók is vannak. Hiányosság, hogy megmagyarázatlanul marad a méretgazdaságosság az előző fejezetben egyszer már felvetett fogalma, sőt a méretgazdaságosság olyan elemzésekben sem jelenik meg, amelyekben fontos szerepe lenne. A 47. oldalon a monopólium állandó hozadék feltételezése mellett éri el járadékát, ami torzítja mind a monopólium, mind a társadalmi jóléti veszteség, mind pedig az ezzel kapcsolatos szabályozói alapfeladat ábrázolását. Ugyancsak hiányzik a méretgazdaságosság fogalmának bekapcsolása, amikor a szerző a monopóliumot a termelékenységre gyakorolt hatás szempontjából veti egybe a versennyel, s némi szükségtelen „részhajlást” okoz azáltal, hogy csak az egyik irányú – a verseny előnyét képviselő – bizonyítékokat sorolja fel. Ha a méretgazdaságosság létét is feltételezzük, akkor az annak jelenlétében történő növekedés a termelékenység növekedésének egyik fő – a rendelkezésre álló empirikus eredmények szerint a legfőbb – forrása, és lehetővé teszi, hogy a nagyobb (monopolista) vállalat termelékenységi „színvonala” magasabb legyen, mint a kisebb (versenyző) vállalatokéi. A hálózati hatások tárgyalása sem tűnik szerencsésnek, mert nem járul hozzá a téma irodalmában különféle okok miatt létrejött fogalmi következetlenségek felszámolásához. Talán célszerű lett volna a pozitív és negatív, valamint a hálózati hozzáféréssel és használattal kapcsolatos hatásoknak, továbbá a hálózati hatások következtében létrejövő fogyasztói hasznok kompenzált és kompenzálatlan (externáliákat eredményező) formájának a megkülönböztetése. Az „externáliák” fogalmát ebben a fejezetben nem is vezeti be. Ugyancsak kétséges, hogy célszerű-e a közvetlen hatást fizikainak és a közvetett virtuálisnak nevezni, annál is inkább, mert közvetett hatások gyakran létrejönnek alkatrészek és fizikailag kiegészítő termékek kapcsán is.

3. *Piacmeghatározás, a piaci erő értékelése* című fejezet a versenypolitika központi kérdéseként kezelt piaci erő tárgyalásakor először az úgynevezett releváns vagy érintett piac meghatározásával foglalkozik. Ismerteti az amerikai eredetű hipotetikus monopolista próbát (SSNIP-próba), annak lényegét, alkalmazhatóságát és korlátait. Erénye, hogy legalább lábjegyzetben megemlíti: az SSNIP alkalmazhatóbb fúziós ügyekben, mint más esetekben. Ez fontos, mert az Európai Unióban elterjedt, hogy az ágazati szabályozásban a jelentős piaci erő jelenlétének meghatározásához alkalmazzák, ahol meglehetősen nagy a hibás eredmények (különösen a piaci erő alábecslésének) veszélye. A szerző hangsúlyozza, hogy a piacmeghatározás különféle megközelítéseinek és módszereinek egyidejű és szelektált használatára van szükség. Ennek megfelelően többoldalú megközelítést alkalmaz. Foglalkozik az áralapú vizsgálatokkal (keresztár-rugalmasságok, árkorreláció),

továbbá kitér egyes speciális esetekre is, mint például a szezonális vagy a másodlagos (utó-) piacok, de említi a földrajzi természetű megfontolásokat is. Összefoglalja a piaci erő mértékére vonatkozó értékelési módszereket. Bevezeti a piaci erő mértékét jelző Lerner-indexet, foglalkozik a magas piaci részesedések szerepével, a belépés korlátaival, a vevők piaci erejével, a Herfindahl–Hirshman-féle koncentrációs indexszel, végül pedig két olyan ökonometriai módszert mutat be, amelyeket újabban hoztak létre (maradványkereslet-rugalmasság), illetve újabban alkalmaztak fúziós esetekben (a hálózati hozzáférés iránti kereslet diszkrét választási modelljei).

4. *Összejátszás és horizontális megállapodások.* Motta egy helyen megjegyzi, hogy a versenyhatóságok munkájának jelentős részét az összejátszással (kollúzióval) kapcsolatos feladatok töltik ki. A fejezet lineáris főszövege először az összejátszás lényegével, definíciójával, elemeivel és az okozott kárral, majd az összejátszást elősegítő tényezőkkel, végül az összejátszás vizsgálatának és kezelésének a bírósági gyakorlatban jelentkező kérdéseivel foglalkozik. A szerző itt igazán elemében van. Hatalmas irodalmi anyagot dolgozott fel, maga is hozzájárult az irodalom fejlődéséhez, és az illusztratív példák sokaságának tanúsága szerint az összejátszás bírósági gyakorlatára vonatkozóan is nagy és alapos nemzetközi ismeretekkel rendelkezik. Az olvasó számára ennek a fejezetnek a fő értéke egyrészt a leírások és elemzések pontosságában, szakszerűségében, másrészt pedig a témakör kezelésének teljességében, a szerzőnek az apróbb részletekre is kiterjedő figyelmében rejlik. A versenypolitikával foglalkozók számára különösen értékes a magatartások matematikai modellezéséből eredő legújabb formalizált elméleti eredményeknek a 4.3. alfejezetben közölt tömör összefoglalása.

A fejezet elején Motta felhívja a figyelmet arra, hogy összejátszás nagyon sokféle megállapodás révén jöhet létre, a továbbiakban azonban jórészt az ármegállapodásokról és kisebb részben a piacfelosztó megállapodásokról esik szó. Felteszi a kérdést: mi az összejátszás. Közgazdasági definíciója szerint az összejátszás a valamilyen viszonyítási árként funkcionáló versenyárnál magasabb ár elérését szolgáló vállalatközi megállapodás. A viszonyítási ár játékelméleti alapozású. Miután összejátszás csak akkor jöhet létre, ha a versenyzők ismételten találkoznak a piacon, az összejátszást dinamikus (ismételt) játékok segítségével modellezik. Az összejátszás célja olyan piaci erő teremtése, amely magas árak révén járadékhoz juttatja a megállapodó feleket. A megállapodások fontos eleme, hogy a felek késztetést éreznek a megszegésükre, ha ezáltal több profit-hoz juthatnak. A megállapodások betartásának két feltétele van. Az egyik a megszegés gyors felismerése, a másik pedig a felismert megszegés hatékony – azaz a megszegő számára elrettentően nagy kárt okozó – megtorlása, ami piaciár-eszközökkel árháború kirobbantása útján történik. Mechanizmusait illetően a megállapodások lehetnek nyíltak (a felek nyíltan tárgyalnak egymással) vagy hallgatólagosak (egymás megfigyelésén és az egymásnak küldött piaci árjelek értelmezésén alapulnak). Motta kifejti, hogy a nyílt megállapodások több szempontból is hatékonyak, ezért ellenük jogi eszközökkel is fel kell lépni. A hallgatólagos megállapodások egyrészt költségesek, másrészt valamely fél árjelei a többi fél számára félreérthetők lehetnek, és esetleg árháborúkat is elindíthatnak, ezért ellenük Motta szerint nincsen szükség a szabályozási eszközökön túlmenő jogi eszközökre.

Motta részletesen vizsgálja az összejátszást elősegítő tényezőket. Megállapítja, hogy az összejátszás valószínűsége egyenes arányban változik olyan tényezőkkel, mint például a kínálatoldali koncentráció és tulajdoni összefonódás, a vállalatok hasonlósága, a belépési korlátok erőssége, a kínálók közötti kapcsolatok rendszeressége, a termék homogenitása. Fordított arányban változik viszont olyan tényezőkkel, mint a vevői erő, a kereslet árrugalmassága vagy a fogyasztói preferenciák változékonysága. Néhány tényezőről azt mutatja ki, hogy hatása nem egyértelmű, hanem a konkrét körülményektől függően egyaránt növelheti vagy

csökkentheti az összejátszás valószínűségét. Külön alfejezetet szentel az információ szerepének a megszegés tényének megállapíthatóságában. Az egyértelmű, hogy a versenytársakra vonatkozó jobb információ növeli a megszegés felismerésének valószínűségét, és ezáltal a megállapodások betartásának irányába hat, vagyis növeli az összejátszás valószínűségét. Motta azonban arról is szót ejt, hogy léteznek az informálódás csökkentését, illetve torzítását szolgáló eszközök és eljárások is (például a titkos árak), amelyek viszont csökkentik az összejátszás veszélyét. Az irodalmi forrásokat követve több esetben is megvizsgálja, hogy mikor miért lehetséges egyensúlyi magatartás a kínálatoldali szereplők részéről. Elemzi a szereplők közötti információcserének az összejátszást erősítő, illetve gyengítő hatásait.

Részletekben és példákban is igen gazdag az a jogi vonatkozású információkat tartalmazó szövegrész, amely a piacelméleti elemzések gyakorlati alkalmazásának sajátosságaival – különösen a nehézségeivel – foglalkoznak. Az összejátszás felismerésén és büntetésén túlmenően kitér azokra a lehetséges *ex ante* és *ex post* versenypolitikai intézkedésekre is, amelyek célja az összejátszás valószínűségének csökkentése.

A közös vállalatokkal és a vállalatközi megállapodások legfontosabb formáival egy meglehetősen rövid fejezet foglalkozik. A fejezet erőssége az, hogy nagy részletességgel leírja és elemzi az Európai Bíróságnak az úgynevezett cellulózesetben 1993-ban hozott ítéletét. Ez a nevezetes eset nemcsak az összejátszással kapcsolatos témák valóságos gyűjtőpontja, hanem kiválóan illusztrálja a versenymagatartásra vonatkozó elméleti eredmények alkalmazásában meglévő bizonytalanságokat, esetlegességeket, valamint az esetek egyedi sajátosságainak sokszor perdöntő szerepét is. Jól illusztrálja azt, hogy a piaci szereplők párhuzamos magatartásának verseny szempontból történő megítélése komplex és nehéz, mindazonáltal sikerrel elvégezhető feladat.

5. A *Horizontális fúziók* című fejezetben Motta először a fúziók egyoldalú – magukra a fuzionáló vállalatokra, azok piaci erejére gyakorolt – hatásaival foglalkozik, majd pedig kiterjeszti a vizsgálódást az összejátszás lehetőségeit erősítő úgynevezett koordinatív hatásokra is. A fejezet tartalmát az teszi különösen fontossá, hogy az Európai Unióban kötelező a fúziók előzetes vizsgálata és jóváhagyása. A versenyhivatalok kétféle káros hatás lehetőségeit és következményeit vizsgálják.

Az első esetben a fúzió piaci erőt hoz létre vagy növeli azt. Ezt hívja Motta egyoldalú hatásnak. A fúzió által létrehozott vagy megnövelt piaci erő a fúzió eredményeként a termelékenységekben beálló változásoknak és a piaci körülményeknek a hatására különféle hatásokat fejthet ki nemcsak a fuzionálókra, hanem a piaci versenytársakra, a fogyasztókra és végső soron a társadalmi jólétre is. Vannak az eseteknek olyan típusai, amelyekben a fúziók társadalmi szempontból egyértelműen károsak. A legtöbbször azonban a társadalmi jólét szempontjából pozitív és negatív hatások egyaránt keletkeznek. Ekkor a társadalmi hatás nem egyértelmű, és a vizsgálat számszerű eredményei döntenek a fúzió megítéléséről. Motta alaposan számba veszi a piaci erőt befolyásoló különféle tényezőket és azok lehetséges hatásait. Modellezésükkel nagy részletességgel foglalkozik. A téma bemutatásának súlypontját éppen a komplex matematikai modellek ismertetése jelenti.

A második esetben a fúzió által létrejön vagy megnő az összejátszás (kollúzió) lehetősége. Ez nyilvánvalóan többoldalú hatás. Az összejátszást erősítő hatásokról szóló szövegrész igen rövid, csak mintegy futólag említ olyan tényezőket, mint a piaci szereplők számának csökkenése a kínálati oldalon, és a közöttük lévő jövedelemeloszlás egyenlőbbé válása. Azt az általános elvet hangoztatja, hogy akkor célszerű veszélyesnek minősíteni az összejátszást erősítő hatásokat, ha már a fúziót megelőzően is magasak az összejátszást erősítő tényezők, vagyis maga az a helyzet veszélyes, amelyben a fúzió létrejön.

Külön alfejezet foglalkozik az úgynevezett feltételes engedélyekkel, amikor a versenyhatóság a horizontális fúzió engedélyezését bizonyos strukturális és/vagy magatartási feltételek teljesítéséhez köti. A strukturális feltételek általában valamilyen tevékenységek

szervezeti különválasztását (például leányvállalatok leválasztása, eladása), a magatartási feltételek pedig a valamilyen inputokhoz vagy outputokhoz való diszkriminációmentes hozzáférés biztosítását jelentik a riválisok számára annak érdekében, hogy a fúzió következtében ne csökkenjen a verseny. Motta foglalkozik a feltételek kapcsán a versenyhatósági gyakorlatban jelentkező nehézségekkel is. A 7. fejezetben ismertetett Microsoft-eset kapcsán majd ismét felmerül a strukturális és magatartási feltételek témája. Az olvasó ott érzékelheti igazán a téma nagy jelentőségét.

A fejezet utolsó részei a fúziókontroll európai uniós gyakorlatáról szólnak – sok példával és néhány tanulságos esettanulmánnyal.

6. *Vertikális korlátozások és fúziók.* Vertikális integráció megvalósulhat a termelési értéklánc különböző fokain álló termelővállalatok között, de termelők és értékesítők, sőt az értékesítésen belül nagykereskedők és kiskereskedők között is. A vertikális fúzió a vertikális integráció egy szervezeten belüli megvalósítása, amely csökkentheti a piaci versenyt. A vertikális korlátozás azt jelenti, hogy az egymással vertikálisan integrált, de nem fuzionált termelő és/vagy értékesítő egységek egyike termelési és/vagy értékesítési korlátozásokat ír elő partnere számára, illetve hogy a partnerek ilyen korlátozásokban megállapodnak. A korlátozások ugyancsak csökkenthetik a piaci versenyt.

Motta könyve elsősorban – de korántsem kizárólag – a termelő–értékesítő viszonyban megjelenő korlátozásokat vizsgálja. Olyan korlátozásokkal foglalkozik, mint a nemlineáris árazás, a viszonteladási ár megkötése, a kizárólagossági és egyéb kedvezmények, vagy a mennyiség megkötése. A vertikális korlátozásoknak és fúzióknak a társadalmi jólétre gyakorolt hatása igen bonyolult is lehet. Első lépésben az úgynevezett márkán belüli – a termék vagy szolgáltatás saját piacán belüli – versenyhatások elemzésére kerül sor. Motta megállapítja, hogy költségmegtakarítások és negatív vertikális, illetve horizontális externáliák (például a kettős árrés, illetve az úgynevezett potyázás) felszámolása révén a márkán belüli hatások általában pozitívnak tekinthetők. A kettős árrés formális elemzését is bemutatja.

Második lépésben a márkák közötti versenyre gyakorolt hatások elemzése történik. Ezek egyaránt lehetnek társadalmi szempontból kedvezők és kedvezőtlenek. Ha valamely termék versenyképessége – a korlátozás révén megvalósuló alacsonyabb ára és/vagy hatékonyabb értékesítése következményeként – növekszik, akkor ez élénkítheti a versenyt más (helyettesítő vagy kiegészítő) termékek piacain. Ugyanakkor a vertikális korlátozások és fúziók belépési korlátként is szolgálhatnak, valamint elérhetik, hogy bizonyos termelési tényezőkhöz a piacon lévő riválisok ne juthassanak hozzá. Egy-egy korlátozást vagy fúziós kérelmet azért különösen nehéz elbírálni, mert a következmények között egyaránt találunk társadalmilag kívánatosakat és nemkívánatosakat, sőt ugyanaz a korlátozás szolgálhat a piaci verseny szempontjából pozitív és negatív célokat is. Ennek következtében a versenyhatóság vagy a bíróság nem nyilváníthat bizonyos típusú korlátozásokat és fúziókat generikusan nemkívánatosná, másokat pedig kívánatosná, hanem konkrét esetekben egyedileg kell mérlegelnie, hogy mekkorák a pozitív és negatív hatások, és hogy ezek eredőjeként milyen irányú a társadalmi jólétre gyakorolt hatás. A versenyhatósági és bírósági gyakorlat azonban még ennél is bonyolultabb képet mutat, ugyanis léteznek olyan korlátozási és fúziós esetek, amelyek hatásait nem lehet megnyugtató pontossággal előre megbecsülni (például mert erősen függenek előre pontosan nem jelezhető változók jövőbeli értékeitől). Ha az ilyen esetek jelentős piaci erejű vállalatokat érintenek, akkor elkerülhetetlen a korlátozások vagy fúziók részletes egyedi vizsgálata. Nem találunk azonban utalást arra, hogy nagyon bizonytalan előrejelzések esetében a szerző szükségesnek tartaná a versenyhatósági, illetve bírósági döntések később megismételt vizsgálatát.

Az elemzés néhány versenypolitikai ajánlással zárul, ezt követően pedig két fontos európai uniós jogesettel ismerkedhet meg az olvasó.

7. A kötet leghosszabb, *Kiszorítás, monopolizáció* című fejezete az inkumbens vállalatok¹ számos – egymáshoz leginkább csak céljaikban kapcsolódó – versenyellenes magatartásformájáról szól, amellyel a versenytársak piaci belépését akadályozzák, illetve versenytársaik kilépését igyekeznek elérni. A kiszorítás tekintetében erős átfedés létezik az általános versenyszabályozás és az ágazati szabályozás funkciói között, ezért ez a fejezet a szokásosnál is nagyobb mértékben tarthat számot az ágazati szabályozással foglalkozók érdeklődésére. A fejezetek foglalkoznak a kiszorítás árszükségeivel és nem ár eszközeivel, továbbá az árdiszkriminációval, végül pedig az utóbbi évtized legnagyobb és legjelentősebb versenypolitikai eseményének, a Microsoft-estnek a nagy mélységű és részletességű elemzésével.

A „túl alacsony” kiszorító árak kapcsán óvatosságra int a fejezet bevezetése. Motta hangsúlyozza, hogy az alacsony árak mindig növelik a fogyasztói többletet. Problémát akkor okoznak, ha ez a növekedés csupán rövid távú, hosszabb távon azonban a túl alacsony ár a verseny jelentős csökkenéséhez vagy teljes megszűnéséhez is vezethet, és ekkor az ár „túl magasra” emelkedésével a fogyasztói többlet hosszú távon csökkenhet. A hosszú távú hatás felismerése, valamint a rövid távú pozitív és a hosszú távú negatív hatás összevetése azonban igen nehéz feladat; ehhez kíván segítséget nyújtani a szerző.

Jelzi, hogy egészen a legutóbbi időkig nem rendelkezünk a kiszorítás kielégítő közgazdasági elméletével, hanem csak *ad hoc* elméleti megfontolások léteztek. Hosszan foglalkozik a kiszorító árázashoz kapcsolódó „vastag pénztárca” érvvel, pontosabban először annak hagyományos (nem játékelméleti) formájával, amelynek az a lényege, hogy az árháború következtében kölcsönösen elszenvedett veszteségek a nagyobb erőforrásokkal rendelkező inkumbens/nagyvállalat számára elviselhetők, a belépő/kisvállalat számára azonban erőforrásai korlátozott volta következtében elviselhetetlenek, ezért annak kilépéséhez vezetnek. Feltárja, hogy ez az eredmény mikor következhet, és mikor nem következhet be. A kiszorító árázás sikerességére vonatkozó érvek és ellenérvek vizsgálatát az a következtetés zárja, hogy a kiszorítás mindig a piaci szereplők tökéletlen információjának következménye. Tökéletes informátság mellett ugyanis nem lenne kiszorítás, mert vagy a kudarc biztos tudatában nem lenne belépés, vagy a kiszorítás sikertelenségének biztos tudatában az inkumbens eltűrné a belépést.

Ezek után kerül sor a kiszorítás háromféle játékelméleti modelljének az ismertetésére. Elsőként a reputációsnak nevezett modellek azt vizsgálják, hogy mikor sikeres és mikor nem sikeres az a törekvés, hogy a belépni szándékozók szemben elrettentően hatékonyan mutassa magát az inkumbens, és így akadályozzon meg gazdaságos belépéseket. Sokféle eset lehetséges. Az inkumbens lehet valóban nagyon hatékony, de többféleképpen színlelheti is a (nem létező) magas hatékonyságát. Az utóbbi esetben is sikeres lehet, ha kialakítja elrettentő reputációját, és a belépni szándékozók tökéletlenül informáltak valódi hatékonyságáról. A másodikként tárgyalt, úgynevezett jelzésmodellek mechanizmusa ugyancsak az elrettentésen alapul. Ezek a modellek annak a lehetőségeit és következményeit vizsgálják, hogy az inkumbens milyen árjelzésekkel képes, illetve mikor nem képes a belépőket elrettenteni a belépéstől. Harmadikként Motta visszakanyarodik a vastag pénztárcához, és a játékelmélet tükrében veszi szemügyre a kiszorítás vállalati finanszírozási jellemzőit. Annak a lehetséges következményeit vizsgálja, hogy a finanszírozó (például bank) nem rendelkezik tökéletes információval sem az inkumbens, sem a finanszírozandó belépő vállalatról és annak piaci esélyeiről. A főszöveg közérthető magyarázatait a modellek formalizált bemutatása zárja.

A modellezés után a gyakorlati nehézségek tárgyalása következik. Ha felmerül a kiszorítás lehetősége, akkor a versenyhatóságnak mit kell megvizsgálnia? Először azt, hogy

¹ Az elemzés keretétől szolgáló egyszerűsített modell két kategóriába sorolja a kínálatoldali piaci szereplőket: belépőkre és inkumbensre. Inkumbens az, aki a belépést megelőzően már a piacon van (inkumbens = már piacon lévő).

létezik-e erőfölény (piaci erő). Ugyanis ha nem létezik, akkor a kiszorító árazás sem valószínűleg meg. Ha viszont létezik, akkor szükség van az árak és költségek összehasonlító elemzésére. Az árak megfigyelhetők, a költségeket, amelyeken az árak alapulnak, azonban csak költségallokáció útján lehet megbecsülni. A szakirodalom alapján Motta a következő megállapításokra jut: 1. az átlagos összköltségnél magasabb ár nem lehet kiszorító, ezért mindig jogszerű; 2. az átlagos összköltség és az átlagos változó költség közötti árról a panaszosnak kell bebizonyítania, hogy kiszorító, bizonyíték hiányában jogszerűnek tekintendő; 3. az átlagos változó költségnél alacsonyabb ár jogszerűtlennek tekintendő, hacsak megállapítója be nem bizonyítja, hogy nem kiszorító.

Motta foglalkozik a költségallokációval, nem szentel azonban különösebb figyelmet annak, hogy sok output közös termelése esetén az átlagos összköltség meghatározatlanná válik, illetve csak a fel nem osztható költségek önkényes felosztása révén valószínűleg meg, sőt az átlagos változó költség egyes elemeinek allokációja is problémássá válik. Felismeri viszont a határköltség becsülésével kapcsolatos gyakorlati nehézségeket. Ezek a nehézségek lehetnek az okai annak, hogy nem foglalkozik a Ramsey-árral (határköltség plusz optimális árrés) mint lehetséges kritériummal.

A kiszorító árazás után a következő alfejezetben Motta sorra veszi a kiszorítás nem ár eszközeit, nevezetesen a stratégiai beruházásokat, az árukapcsolást és -csomagolást, a hálózati összekapcsolást, az előzetes termékbejelentést, valamint a versenytársak költségeinek növekedését eredményező különféle lehetőségeket és eszközöket.

Újabb alfejezet foglalkozik az árdiszkriminációval mint a kiszorítás eszközével. Bevezetesként röviden jellemzi az árdiszkrimináció három, a közgazdaságtanból jól ismert alapformáját. Az elsőfokú árdiszkrimináció kapcsán ismét találkozunk a feltételezetten állandó hozadékkal termelő monopolistával. A kifogásolható feltételezés azonban itt nem okoz bonyodalmakat, mert nem változtat azon az eredményen (csupán torzítja azt), hogy a határköltség feletti árazás csökkenti a jólétet. A másodfokú árdiszkriminációt a mennyiségi engedmények (volumendiszkont) és a kétszeres árazás kapcsán jellemzi. Célja annak bemutatása, hogy az árdiszkriminációnak lehet a társadalmi jólétet növelő hatása. A harmadfokú árdiszkrimináció kapcsán Motta elemzi az Európai Unióban fontos témát képező országok közötti árdiszkriminációt is, és megmutatja, hogy annak lehet nemcsak a társadalmi jólétet csökkentő, hanem – a keresett mennyiség növelése esetében – azt növelő hatása is. Az árdiszkriminációt mint a monopolizálás eszközt vizsgálva, kimondja, hogy az ár–költség viszony és az adott helyzet konkrét körülményei határozzák meg, hogy valamely árdiszkriminációnak pozitív vagy negatív társadalmi hatása lesz-e. Fontos kapcsolódó téma az árdömping tiltásának versenyre gyakorolt hatása, aminek elemzésekor arra a következtetésre jut, hogy a dömpingellenes intézkedéseknek csak akkor van létjogosultságuk, ha a dömping kiszorító árazásként értelmezhető. Más esetekben az intézkedések károsak.

Mint említettük, a fejezet záró része a Microsoft-esettel foglalkozik. Sajnos a kézirat lezárásakor csak az amerikai peranyag állt a szerző rendelkezésére, az európai per még folyamatban volt, ezért nem adódott alkalom a kettő hasonlóságainak és jelentős különbségeinek vizsgálatára. Kiindulópontként felvázolja a három eredeti vádat: 1. az operációs rendszer piacának monopolizálását, 2. a böngésző piac monopolizálását és 3. a Windows–Internet Explorer árukapcsolást. Motta egyfelől ismerteti a per sok váratlan fejleménnyel és eljárásbeli vargabetűvel tarkított történetét, másfelől a per során elhangzott jogi érveléseket felhasználja a kötetbe foglalt versenypolitikai közgazdasági tartalom illusztrálására. Az operációs rendszerek piacának monopolizálása kapcsán Motta foglalkozik a releváns piac meghatározásával (személyi számítógépes operációs rendszerek) és a piaci erő értékelésével (a Microsoft monopolerővel rendelkezett), továbbá a monopolizáció szándékának bizonyításával. Ez utóbbi volt a per talán legbonyolultabb és legnehezebb eleme, ezért Motta meglehetősen részletességgel foglalkozik vele, legalábbis azokkal az elemeivel,

amelyekben a bíróság végső fokon monopolizációban vétkesnek találta a Microsoftot. A böngészőpiac monopolizálásával kapcsolatban elsősorban az érdemel figyelmet, hogy a felmentő ítélet (a Microsoft nem bűnös) azért született, mert a per során nem nyert bizonyítást sem a versenyellenes magatartás, sem a monopolizálás szándéka, sem pedig a monopolizáció sikerének reális esélye, de még a releváns piac meghatározása sem történt meg. Az árukapcsolás esetében megtudjuk, hogy a per végeredményében döntő szerepet játszott az árukapcsolás innovatív jellegének és a fogyasztói jólétet növelő pozitív hatásának a figyelembevétele és összevetése a piacot torzító negatív hatással.

8. *A játékelmélet és a tökéletlen verseny modelljei.* Egyetemi oktatási célokra készített fejezet, amelyet mindenki haszonnal olvashat, aki érdeklődik a kétszillagos szövegrészek iránt, de nem rendelkezik a teljes megértésükhöz szükséges technikai ismeretanyaggal, vagy pedig fel kívánja frissíteni idevágó tudását. A monopólium tárgyalása elnagyolt, mert nem képezi a fejezet tulajdonképpeni tárgyát, hanem csak bevezetesként szolgál az oligopóliumhoz. Az olvasónak ismét hiányérzete támad a méretgazdaságosság tárgyalásának hiánya miatt, ami itt különösen szembetűnő, hiszen a választékgazdaságossággal viszont explicit módon foglalkozik a szerző. A választékgazdaságosságot annak „helyi” mutatója, az úgynevezett költségkomplementaritás segítségével ragadja meg.² Elkerüli azonban magának a fogalomnak a magyarázatát (a közös termelés olcsóbb, mint a külön-külön történő termelés).

A játékelméleti rész rövid, mindössze tíz oldal. Valóban csak a legszükségesebbeket tartalmazza, elegendő viszont ahhoz, hogy segítségével az olvasó megértse a kiválóan összefoglalt oligopóliumelméletet. Motta a szokásos szerkezetet követi. Először a homogén javak versenye esetére nézve mutatja be az árverseny és mennyiségi verseny jellemzőit, majd a differenciált javak versenyének egyes modelljeivel foglalkozik. A versenypolitika szempontjából nagy jelentőségű hosszú távú stratégiai döntések (például kutatás-fejlesztés) dinamikus modelljei zárják a kötetet.

A fordítás nyelvi és szakmai szempontból egyaránt magas színvonalú. Az angol terminológia magyarra fordítása néhány kivételtől eltekintve kitűnően sikerült. A jelen ismertetés szerzője számára azonban indokolatlannak tűnnek azok az esetek, amikor a latinból vagy görögből átvett angol szavak fordításaként nem a latinból vagy görögből átvett megfelelő magyar szavak szerepelnek, hanem az angoltól elütő magyarosított kifejezések. Például a latin *incumbere*, *colludere* és *relevare* igéből származó angol *incumbent*, *collusion* és *relevant* kifogástalanul helyettesíthető az ugyanonnan származó *inkumbens*, *kollúzió* és *releváns* szóval. Az ilyen szóhasználat megkönnyíti az angol nyelven olvasó magyar szakember dolgát, míg a „piacon már bent levő”, az „összejátszás” és az „érintett” megnehezíti azt. A magyar közgazdasági szaknyelvben sok olyan szó honosodott meg, amely latin vagy görög eredetű (arbitrázs, definíció, diszkrimináció, domináns, horizontális, monopólium, stratégia, vertikális stb.). Azért használjuk őket, mert illenek a magyar nyelvbe, egyszerűek, kényelmesek, kifejezők, és könnyen asszociálhatók az idegen nyelvű eredeti szavakkal, kifejezésekkel. Hogy továbbra is Motta terminológiájával éljünk, használatuk növeli a szakirodalom fogyasztóinak jólétét.

Kiss Ferenc László

² Két output között akkor létezik költségkomplementaritás, ha az egyik output volumenében bekövetkező változás megváltoztatja a másik output határköltségét.